

**Povpraševanje po visokošolskem izobraževanju in diplomantih
v razmerah gospodarske krize**

Znanstvene monografije MFDPŠ

Glavni urednik
dr. Valerij Dermol

Člani uredništva
dr. Kristijan Breznik
dr. Drago Dubrovski
dr. Špelca Mežnar
dr. Janez Šušteršič
dr. Nada Trunk Širca

ISSN 2232-2116

pov

praševanje

Povpraševanje
po visokošolskem
izobraževanju
in diplomantih
v razmerah
gospodarske krize

Uredil

Dušan Lesjak

**Povpraševanje po visokošolskem izobraževanju in diplomantih
v razmerah gospodarske krize**

Uredil dr. Dušan Lesjak

Recenzenta

dr. Nadja Damij

dr. Vasja Vehovar

Izdala in založila

Mednarodna fakulteta za družbene

in poslovne študije

Mariborska cesta 7

3000 Celje

Celje, 2018

Naklada 100 izvodov

© 2018 Mednarodna fakulteta
za družbene in poslovne študije

Izid monografije je finančno podprla
Javna agencija za raziskovalno dejavnost
Republike Slovenije iz sredstev
državnega proračuna iz naslova razpisa
za sofinanciranje znanstvenih monografij.

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

378.014.543
336.531.2:378
338.124.4

POVPRAŠEVANJE po visokošolskem izobraževanju in diplomantih
v razmerah gospodarske krize / uredil Dušan Lesjak. – Celje :
Mednarodna fakulteta za družbene in poslovne študije, 2018. –
(Znanstvene monografije MFDPŠ, ISSN 2232-2116)

ISBN 978-961-6813-46-4
1. Lesjak, Dušan
298155776

kazalo

Kazalo

- 7** Visokošolsko izobraževanje v gospodarski krizi
Dušan Lesjak, Vesna Skrbinjek in Janez Šušteršič
- 27** Globina gospodarske krize kot dejavnik sprememb v visokem šolstvu
Janez Šušteršič, Vesna Skrbinjek in Kristijan Breznik
- 45** Povpraševanje po terciarnem izobraževanju
Vesna Skrbinjek in Janez Šušteršič
- 57** Diplomanti in njihova brezposelnost
Vesna Skrbinjek in Dušan Lesjak
- 69** Odzivi visokošolskih zavodov na gospodarsko krizo
Vesna Skrbinjek in Dušan Lesjak
- 77** Visoko šolstvo in gospodarska kriza v Sloveniji
Vesna Skrbinjek in Dušan Lesjak
- 93** Pečat gospodarske krize na študentih, diplomantih in visokošolskih zavodih
Dušan Lesjak, Vesna Skrbinjek, Janez Šušteršič in Kristijan Breznik
- 99** Priloge
- 115** Recenziji

Visokošolsko izobraževanje v gospodarski krizi

Dušan Lesjak
Vesna Skrbinjek
Janez Šušteršič

Sodobni izzivi evropskega visokega šolstva

Medsebojni procesi globalizacije, digitalizacije, informatizacije in visokotehnološke proizvodnje so spodbudili preoblikovanje sodobne družbe v družbo znanja oziroma gospodarstvo znanja,¹ kar je za visoko šolstvo pomenilo predvsem povečanje družbenih zahtev in odgovornosti po zagotavljanju visokokakovostnega izobraževanja² (Valimaa, 2009, str. 24). Globalizacijski procesi in njihove dimenzije,³ spremembe visokošolskih politik, demografske

¹ V Evropi so prvi začetki harmonizacije evropskih visokošolskih sistemov povezani s Sorbonsko (1998) in Bolonjsko deklaracijo (1999) z vpeljavo bolonjskega procesa, s čimer bi se evropsko gospodarstvo sočasno z Lizbonsko strategijo (2000) preoblikovalo v najbolj dinamično in konkurenčno na svetu (Evropska komisija, 2005, str. 7). EVŠP in evropski raziskovalni prostor (v nadaljevanju ERP) omogočata večjo primerljivost, združljivost in skladnost evropskih visokošolskih sistemov, kar naj bi uspešno prispevalo k ustvarjanju globalnega in evropskega gospodarstva znanja in bi zagotavljalo visoko stopnjo zaposljivosti in trajnejšo gospodarsko rast (glej <http://www.ehea.info>).

² Ta zajema: (a) ustvarjanje novega znanja s podpiranjem inovativnosti, (b) bogatenje globalne baze znanja, (c) širjenje in prenašanje novega znanja v lokalno okolje, (d) prispevanje k oblikovanju in nastajanju človeškega kapitala s kakovostnim izobraževanjem in usposabljanjem delovne sile in (e) zagotavljanje temeljev demokracije, socialne kohezije in krepitev naroda (Valimaa, 2009, str. 24; The World Bank, 2002, str. 23).

³ Globalizacija spreminja okoliščine delovanja visokega šolstva predvsem z ustvarjanjem mednarodne mreže znanja, ki je mogoča zaradi informatizacije in rabe interneta, rabe angleškega jezika (kot najpomembnejšega znanstvenega jezika) in povezovanja najrazličnejših VŠZ med seboj. Še posebej značilna je vključenost v mednarodno omrežje znanja, kar velja za najodličnejše univerze, ki se nahajajo v angleško govorečih državah kot globalni akademski centri, medtem ko so VŠZ na obrobju centrov pomaknjeni v ozadje. Poleg tega se povečuje pretok študentov z mednarodno izmenjavo iz razvijajočih se držav k tradicionalnim akademskim centrom, kar povečanje beg možganov (angl. brain drain) iz držav ekonomskega obrobja (Altbach, 2013, str. x, xi).

spremembe, nenehna rast vpisanih študentov, številčnost in raznolikost visokošolskih zavodov (VŠZ), internacionalna usmerjenost in razvoj globalnih gospodarstev znanja še naprej neprestano spreminjajo okoliščine delovanja VŠZ, kar povzroča kompleksne in težko predvidljive spremembe razvoja visokega šolstva, še posebej, če vključimo nedavni vpliv globalne gospodarske krize. Spremembe v visokem šolstvu se nanašajo tudi na okvire delovanja VŠZ s poudarjanjem ekonomske vloge; tj. usposabljanja visoko izobražene delovne sile in prenosa visoko kakovostnega znanja znotraj globaliziranega visokošolskega trga (Biesta, 2011, str. 45; Woodhall, 2007).

Prvotno so evropski VŠZ (predvsem univerze) v času industrijske družbe imeli pomembno vlogo pri izgradnji države in naroda v smislu poučevanja, oblikovanja narodne zavesti in identitete, povezovanju nacionalnih elit in zagotavljanja nacionalne raziskovalne zmogljivosti za gospodarski in družbeni razvoj (Olsen in Maassen, 2007, str. 5), pri čemer je povezava med visokim šolstvom in gospodarstvom potekala le posredno (Biesta, 2011, str. 45). V letih po 1980 so se pričele v visokem šolstvu odražati neoliberalne ideje⁴ (Olssen, Codd in O'Neill, 2004, str. 148). Vpeljevanje koncepta menedžerializma (angl. *managerialism*), ki se tesno povezuje s procesom marketizacije visokega šolstva v okvirih neoliberalne doktrine, pomeni vpeljavo temeljnih načel ekonomije zasebnega sektorja v visoko šolstvo, tržnega načina upravljanja VŠZ, spodbujanje tekmovalnosti in s tem ustvarjanje globalnega študenta, akademskega osebjia in globaliziranega raziskovalnega trga (De Zilwa, 2010, str. 8–9).

Prelomnico v razvoju visokega šolstva je zaznamoval proces večanja števila študirajočih (angl. *massification*) oziroma nenehna širitev in rast visokošolskih sistemov (angl. *diversification*) v sodobni družbi znanja, kar je vplivalo na ponovno opredelitev visokega šolstva oziroma terciarnega izobraževanja (Zgaga, 2004, str. 11–12). Barnett (1997, str. 3) je konec devetdesetih let poimenoval visoko šolstvo kot »največjo institucijo sodobne družbe«, ki se še naprej povečuje in širi. Masovnost visokega šolstva se nanaša na povečanje številčnosti in raznolikosti vpisanih študentov v najbolj značilni starostni skupini (De Zilwa, 2010, str. 10) ter tudi povečevanje števila in raznolikosti VŠZ.⁵

Povpraševanje po visokem šolstvu je v začetku 21. stoletju naraslo tako s strani posameznikov in njihovih družin zaradi prepoznavanja ekonomskih koristi, boljših zaposlitvenih pogojev z višjo izobrazbo in socialnega statusa

⁴ Neoliberalizem kot političen konstrukt Olssen in Peters (2005, str. 313) opredeljujeta kot enega izmed dimenzij globalizacije, s čigar vidika se zasebne koristi izobraževanja ocenjujejo za pomembnejše od družbenih, kar vodi v umik javnega financiranja v visokem šolstvu.

⁵ Sprememba sektorske sestave gospodarstva v korist storitvenim in industrijskim dejavnostim, ki za svoje delovanje potrebujejo visoko izobraženo delovno silo (Conrad, 2007, str. 8), je pomenila dodaten razlog za povečevanje vpisa v visoko šolstvo, visokošolska izobrazba pa je postala nujna pozicijska dobrina (Barle, 2010, str. 14).

kot tudi s strani vlad; predvsem zaradi javnih (ter zasebnih) koristi, ki povečujejo družbeno, kulturno in gospodarsko blaginjo države (Johnstone, 2004, str. 403), pri čemer je povpraševanje po visokošolski izobrazbi raslo veliko hitreje, kot je bila sposobnost ali pripravljenost vlad, da zadostijo temu izzivu z javnim financiranjem (Salmi in Hauptman, 2006, str. 3). Številčnost vpisa ni vplivala le na pomanjkanje sredstev za visoko šolstvo že pred globalno gospodarsko krizo, temveč je imela več posledic za visoko šolstvo.

Številčnost vpisa ima še precej drugih posledic za visoko šolstvo in njegovo financiranje. Altbach (2013, str. x) ter Sanyal in Martin (2009, str. 98) prepoznavajo naslednje vplive nenehne rasti visokošolskih sistemov na razvoj visokega šolstva:

- kakovost visokega šolstva se je v povprečju znižala. Kakovost naj bi upadla zaradi vključevanja vse večje skupine študentov, kar posledično zmanjšuje povprečno raven akademskih spretnosti in sposobnosti. Skupaj z zniževanjem sredstev na študenta se slabšajo pogoji za študij;
- nastaja vse večja neenakost v visokem šolstvu v smislu dostopnosti študija, VŠZ in drugih vidikov. Medtem ko so najelitnejši VŠZ ohranili odličnost, so manj prepoznavni, predvsem zasebni VŠZ nazadovali, še posebej, če nimajo ustrezne infrastrukture in jim primanjkuje akademskega in neakademskega osebja. Po drugi strani diverzifikacija sredstev povečuje zasebne stroške izobraževanja in prispeva k povečanju neenakih možnosti dostopa do visokega šolstva;
- številčnost vpisa zahteva raznolikost VŠZ, ki služijo različnim namenom in potrebam, po čemer se med seboj močno razlikujejo. Sprememba visokošolskega sistema v tej smeri je neizogibna;
- kakovost akademskega poklica je manjša. Številčnost akademikov pomeni, da niso vsi odlični strokovnjaki in raziskovalci, finančni pritiski in delovna preobremenjenost pa delata poklic še manj privlačen za najboljše posameznike;
- rast zasebnih ponudnikov visokega šolstva, ki v večini delujejo neprofitno, vendar se širijo tudi kot profitna dejavnost, katere kakovost je vprašljiva;
- prenos stroškov izobraževanja na študente z uvajanjem oziroma višanjem šolnin in nižanjem javnih transferjev ter ponekod uvajanjem posojil;
- prisotnost finančnega menedžmenta v načinih financiranja visokega šolstva. Obravnavanje visokega šolstva kot tržnega blaga, npr. študij v tujini, čezmejno izobraževanje, transnacionalno visoko šolstvo in zaposlovanje tujih predavateljev so primeri trgovanja z visokim šolstvom.

Od konca osemdesetih let prejšnjega stoletja smo sicer priča obsežnemu

procesu reformiranja in transformacije evropskega visokega šolstva, ki je slo- nel na neoliberalni politiki kot sredstvu za doseganje pomembnih političnih ciljev (Bleiklie in Kogan, 2006, str. 4). Cilji visokošolskih politik so začeli pou- darjati čim večjo učinkovitost, kakovost, dostopnost, konkurenčnost in avto- nomijo VŠZ, potrebo po diverzifikaciji in iskanju novih oblik ter virov finan- ciranja visokega šolstva (Herbst, 2007, str. 16), kar je še posebej poudarjeno v aktualni evropski strategiji Evropa 2020.⁶ Način financiranja naj bi zato od- ražal merljive rezultate z jasno opredeljenimi kazalniki uspešnosti in produk- tivnosti, s čimer bi VŠZ postali bolj učinkoviti in odzivni na potrebe družbe.

Nezadostnost javnih sredstev in naraščanje stroškov izobraževanja sta spodbudila VŠZ k iskanju alternativnih virov financiranja⁷ in povečevanju za- sebnega visokega šolstva (Salmi, 2009, str. 298). S strani vlad se je spodbujala privatizacija visokega šolstva in s tem nastanek in rast zasebnega visokega šolstva, kar je bilo še posebej vidno v državah srednje in vzhodne Evrope (Sanyal in Martin, 2006, str. 4). Privatizacija se pogosto pomensko razume kot prenos lastništva in/ali finančne odgovornosti iz javne v zasebno sfero, ven- dar je to le eden od pomenov besede. Drugi pomeni vključujejo še večanje zasebnikov, ki izvajajo javno veljavne študijske programe, raznolikost meha- nizmov financiranja in vpeljavo zasebnih načinov upravljanja na javnih VŠZ (Teixeira, 2009, str. 232).

V Evropi zasebno visoko šolstvo ostaja relativno majhno v primerjavi z jav- nim, vendar so meje med javnim in zasebnim visokim šolstvom vse bolj zabri- sane (Lesjak in Skrbinjek, 2013), saj se zasebni VŠZ lahko financirajo z javnim denarjem, javni VŠZ pa s prispevki študentov. Ta trend sledi ciljem visokošol- skih politik v smeri večje avtonomije VŠZ in odmika od tradicionalno javne upravljalne funkcije VŠZ (Vincent-Lancrin, 2009, str. 261, 279).

Učinki gospodarske krize na evropsko visoko šolstvo

Naše raziskovanje se osredotoča na učinke gospodarske krize na visoko šol- stvo, ki jih v tem poglavju podrobneje obravnavamo. Visoko šolstvo pri svo- jem delovanju ne more biti povsem ločeno in neodvisno od gospodarske ak- tivnosti (Bahmani, 2011, str. 1). Predvsem poglobitno javno financirani visoko- šolski sistemi so zelo odvisni od cikličnega gospodarskega gibanja in javne porabe sredstev (White in Musser, 1978, str. 177). Po navedbah avtorjev Eggins

⁶ Podobno se organizacija OECD že ves čas zavzema za reformiranje in transformacijo visokošol- skih sistemov v luči neoliberalne doktrine (Olssen idr., 2004, str. 149), kar prispeva k oživitvi kon- cepta človeškega kapitala oziroma izobraževanja, usposabljanja in znanja za gospodarski napre- dek in razvoj.

⁷ Nov vir sredstev se pojavlja skozi donacije in proces internacionalizacije, še posebej v Veliki Brita- niji in tudi v Nemčiji, Franciji in na Nizozemskem, ki zaračunavajo visoke šolnine tujim študentom zunaj EU, prav tako pa s študijem na daljavo znižujejo stroške študija (Sanyal in Martin, 2006, str. 13).

in West (2010) so dolgotrajni učinki globalne gospodarske krize na visoko šolstvo vidni ne glede na razvitost držav, vendar pa je globina učinka različna glede na strukturo in obliko posameznega visokošolskega sistema (Eggs in West, 2010). V ZDA so se posledice globalne krize odrazile v povečanem vpisu študentov, visoki stopnji brezposelnosti in zniževanju javnih sredstev za VŠZ (Bahmani, 2011, str. 1–2). Iz omenjenih posledic lahko sklepamo, da se vrednost visokega šolstva kot nacionalne prioritete za povečanje blaginje v ZDA zmanjšuje (European Students Union, 2013, str. 1).

Evropske politike postavljajo pomembnost visokega šolstva ter njegovega financiranja v ospredje javnih razprav, pri čemer je EU pričela takoj po pričetku krize razvijati skladen in celovit odziv na krizo s skupnim načrtom za oživitev gospodarstva v okviru nove strategije Evropa 2020⁸ (European Commission, 2011c, str. 3). Prizadevanja nove strategije so bila usmerjena v spodbujanje »pametne, trajnostne in vključujoče rasti«, pri čemer pametna rast vključuje kakovostno delovanje visokošolskega sektorja kot ključnega področja politik za spodbujanje gospodarske aktivnosti, povečanje zaposljivosti diplomantov in učinkovitosti dolgoročnih naložb. Ni dvoma, da se visokemu šolstvu daje velik pomen na evropski⁹ in nacionalnih ravneh, vendar pa se zatakne pri razpoložljivosti finančnih sredstev zanj.

Razvojno strategijo Evropa 2020 (European Commission, 2010b) spremlja nov program posodobitve evropskega visokega šolstva (European Commission, 2011a), v katerem Evropska komisija predlaga nadaljevanje začetih procesov sprememb in posodobitve visokošolskih sistemov, saj ugotavlja, da lahko VŠZ naredijo veliko za izboljšanje sedanjih okoliščin s tem, ko si prizadevajo za spodbujanje gospodarske rasti, konkurenčnosti, inovativnosti in socialne kohezije (De Boer, Jongbloed, Benneworth, Westerheijden in File, 2012, str. 10). Eno izmed priporočil Evropske komisije naslavlja tudi financiranje visokega šolstva, in sicer »ustvarjanje učinkovitega upravljanja in mehanizmov financiranja v podporo odličnosti« (European Commission, 2011a). Evropska komisija se zavzema za usmerjeno financiranje, ki bo v času stroge fiskalne

⁸ V bistvu gre za nadaljevanje ciljev Lizbonske strategije, ki do leta 2010 ni izpolnila zadanih ciljev. Poročilo EU o izobraževanju (European Commission, 2011c) navaja, da so države članice EU v obdobju 2000–2010 pod okriljem Lizbonske strategije naredile pozitivne premike v razvoju izobraževanja in usposabljanja, vendar so izpolnile le enega od petih ciljev, in sicer povečanje števila diplomantov matematičnih, naravoslovnih in tehničnih ved na 15 %, ter ga presegle za 22 %. Premajhen napredek pa je bil dosežen pri zmanjšanju osipa, povečanju števila učencev, ki dokončajo srednješolsko izobraževanje, izboljšanju bralnih spretnosti in povečanju deleža odraslih, ki se izobražujejo in usposablajo.

⁹ Evropska komisija (European Commission, 2011a) je v podporo evropski razvojni strategiji Evropa 2020 (European Commission, 2010b) poudarila ključno vlogo visokega šolstva in njegovih povezav z raziskovanjem za posameznikovo in družbeno blaginjo ter s povečevanjem človeškega kapitala za ustvarjanje novih delovnih mest in spodbujanje gospodarske rasti in razvoja v razmerah krize.

konsolidacije razvojno prijazno. V ta segment se vključuje izobraževanje kot sektor, ki ga je treba zaščititi pred pretiranimi javnimi krčenji (European Commission, 2012, str. 7). S tem Evropska komisija po eni strani postavlja pred visoko šolstvo cilje, ki so skladni z neoliberalnim pogledom na vlogo izobraževanja, vendar ga hkrati skuša zaščititi pred krčenjem javnega financiranja, kar bi v konsekventni izpeljavi pomenilo, da bi morala biti zasebna sredstva dopolnilo in ne nadomestilo javnih. Vpliv Evropske komisije na posamezne nacionalne visokošolske sisteme sicer ostaja omejen, predvsem s strani finančne podpore,¹⁰ vendar z novo metodo dela, tj. evropskim semestrom, s katerim se medsebojno sodelovanje od leta 2011 povečuje. Evropski semester je namenjen razpravi o ključnih prednostnih nalogah na ravni EU, še preden se oblikujejo in sprejmejo nacionalne odločitve.¹¹

Ne glede na pozitivna priporočila na evropski ravni o zagotovitvi javne odgovornosti za javno financiranje visokega šolstva (»Bolonjski proces 2020«, 2009, čl. 3) se odziv nacionalnih politik v obdobju gospodarske krize v veliki meri kaže v zaznavah vlad, kako te vrednotijo prispevek visokošolskega sektorja k spodbujanju gospodarske rasti in razvoja (Varghese, 2010, str. 12; Mok, Lawler in Hinsz, 2009, str. 145). Vlade lahko različno pojmujejo prispevek visokega šolstva h gospodarskemu okrevanju, kar se nato odraža tudi v njihovem financiranju. Predvsem gre za pojmovanje, v kolikšni meri je visoko šolstvo *kot javno dobro* oziroma *za javno dobro*. Po raziskavi Eurydice (2011) vlade evropskih držav (skladno s cilji Evrope 2020) še vedno dajejo velik poudarek povečevanju števila študentov in diplomantov, prožnejšim oblikam visokega šolstva in preprečevanju osipa študentov (Eurydice, 2011), s čimer bi v čim večji meri omogočile koriščenje pozitivnih učinkov visokega šolstva.

Pri pregledu literature smo opredelili štiri najpomembnejše in s tem tudi najbolj vidne učinke, ki jih ima gospodarska kriza na visoko šolstvo. Mednje prištevamo (slika 1.1):

1. spremembe v razpoložljivosti finančnih sredstev za visoko šolstvo,
2. spremembe v povpraševanju po visokem šolstvu,

¹⁰ V obdobju med letoma 2007 in 2013 je EU vložila sedem milijard EUR v visoko šolstvo prek Programa vseživljenjskega učenja, katerega del je eden od najuspešnejših programov mobilnosti Erasmus, vendar še vedno razmeroma nizek prispevek v primerjavi s podobnimi projekti v ZDA (Hoareau, 2010). Več pomoči EU sicer predvideva nov večletni proračun EU (2014–2020), ki vključuje 15,2 milijarde EUR za izobraževanje in usposabljanje ter možnost komplementarnega koriščenja strukturnih skladov, kar je po ocenah 73-odstotno povečanje dosedanjih sredstev (European Commission, 2011b, str. 17).

¹¹ Evropska komisija je v sredini leta 2011 v pomoč svojim članicam prvič objavila 27 svežnjev priporočil oziroma ukrepov, ki so se ciljno osredotočali na izboljšanje posameznih področij politik držav članic v prihajajočem letu oziroma letu in pol za hitrejšo in učinkovitejšo odpravo negativnih posledic gospodarske krize in spodbujanje rasti in razvoja celotne EU.

Slika 1.1 Učinki gospodarske krize na visoko šolstvo

3. učinke na visokošolske diplomante in njihovo brezposelnost ter
4. spremembe delovanja VŠZ kot odziv na učinke gospodarske krize.

Razpoložljivost (javnih in zasebnih) sredstev za visoko šolstvo

Najbolj močan učinek gospodarske krize na visoko šolstvo se kaže v umirjanju javne porabe za visokošolsko izobraževanje, ki je očitno vse od leta 2008 (Eurydice, 2011, str. 35). Javni vir kljub vladnim usmeritvam po povečevanju zasebnih virov predstavlja največji delež za financiranja VŠZ v Evropi (v letu 2010 je predstavljal 83 %). Poudarja se tudi, da je za zagotovitev stabilnega financiranja potrebna močna politična volja, ki bo v zadostni meri podpirala zastavljene cilje visokošolskih politik za prihodnje potrebe družbe (Eurydice, 2011, str. 36).

Poudarki na ohranjanju javnih sredstev za visoko šolstvo so bili na evropski ravni zelo izraziti po letu 2008, ko je zagon gospodarske rasti postal primarni cilj, vendar je popustil ob poglobljanju krize. Evropska komisija je poudarjala predvsem potrebo po varovanju področij izobraževanja in raziskav, ki spodbujajo rast¹² (European Commission, 2010a). Zadostnost sredstev za visoko šolstvo se je s strani evropskega vrha izpostavljalo kot najpomembnejši pogoj razvoja nacionalnih visokošolskih sistemov, zagotavljanja kakovostnega študija in uresničevanja poslanstva VŠZ za dolgoročen, stabilen, kompetenten in inovativen razvoj gospodarstev in družbe (European Commission, 2010b).

¹² Čeprav se stopnje porabe med državami članicami znatno razlikujejo, so skupne naložbe v visokošolsko izobraževanje v Evropi prenizke, saj skupni javni izdatki za terciarno izobraževanje, izraženi v deležu BDP, v EU-27 v povprečju znašajo 1,3 % BDP, kar je bistveno manj v primerjavi z 2,8 % v ZDA in 1,5 % na Japonskem (OECD, 2013, str. 191). Delež zasebnega financiranja sicer pomembno dopolnjuje visokošolske proračune na Danskem, v Bolgariji, na Cipru in v Veliki Britaniji (European Commission, 2011b, str. 42–43).

Visoka zadolženost držav je spodbujala potrebo po zmanjševanju in racionalizaciji javne porabe, pri čemer se je konsolidacija javnih financ izvajala tudi na področju izobraževanja (Eurydice, 2013, str. 12). Zmanjševanje javnih sredstev za visoko šolstvo je prisotno v skoraj vseh evropskih državah (European University Association, 2013). Mnoge vlade se nagibajo k reformam sistema financiranja, pri čemer je mogoče prepoznati dve smeri reform. Prva vodi do reforme mehanizmov institucionalnega financiranja, ki bi sledilo bolj učinkoviti porabi sredstev ter potrebi po tesnejšemu sodelovanju z zasebnim sektorjem in pridobivanju raznolikih virov financiranja. Druga pa v smeri delitve stroškov študija s strani študentov ter s tem povečanja zasebnih virov financiranja (De Boer idr., 2012, str. 17).

Poslabšanje gospodarskih razmer prek slabitve nacionalnih fiskalnih stanj se je odrazilo na proračunskih sredstvih, namenjenih izobraževanju in visokemu šolstvu (Zumeta in Kinne, 2011, str. 29). V normalnih razmerah zunanji ekonomski dejavniki ne vplivajo na razporeditev sredstev za izobraževanje, vendar se v razmerah gospodarske krize vzporedno s slabšanjem gospodarskih razmer v državi slabšajo tudi razmere za financiranje izobraževanja (Tilak, 2010, str. 29). Zlasti v času javnofinančnih primanjkljajev so potrebne spremembe v načinih dodelitve javnih sredstev iz že tako preobremenjenih javnih proračunov, ki ne zmorejo v celoti zadostiti finančnim zahtevam nenehne širitve visokošolskih sistemov (De Boer idr., 2012, str. 17). Mnoge vlade so se zato nagibale k reformam sistema financiranja.

Pomembno je poudariti, da je povečevanje števila vpisanih študentov v visokem šolstvu v najbolj značilni starostni skupini in naraščanje raznolikosti med visokošolskimi ponudniki vse do začetka gospodarske krize spremljal trend relativnega zniževanja javnih izdatkov za visokošolsko izobraževanje ob hkratnem nezadostnem pridobivanju zasebnih sredstev¹³ (Eurydice, 2008, str. 11). Gospodarska kriza je tako zaradi racionalizacije sredstev in uravnoteženja proračunov v skladu z makroekonomsko logiko le še bolj spodbudila proces zniževanja javnih sredstev za VŠZ in delitve stroškov izobraževanja na študente z utemeljevanjem argumentov zasebnega financiranja – visokih zasebnih donosov in koristi ter prepoznavanja študenta kot potrošnika v visokem šolstvu (Tsiligris, 2012).

Zniževanje finančnih sredstev za visoko šolstvo je prisotno kljub dejstvu, da naložbe v visoko šolstvo pomagajo okrepiti gospodarstvo in prispevajo k hitrejšemu okrevanju, ki izhaja iz neposrednega vpliva na spodbujanje ekonomske aktivnosti z ustvarjanjem novih delovnih mest, privabljanjem tujega (ekonomskega, človeškega in socialnega) kapitala ter za mnoge zaposlene v visokem šolstvu predstavljajo pomemben vir dohodka (Varghese, 2010, str.

¹³ Kljub dejstvu, da si je Evropska komisija (2006) zastavila cilj povečanja javnih in zasebnih sredstev v visoko šolstvo na 2 % BDP do leta 2010.

11). Še posebej slabi so dolgoročni obeti zaradi negativnega vpliva na človeški kapital, inovativnost, raziskovanje in razvoj (Bahmani, 2011, str. 6).

Povpraševanje po visokem šolstvu

Za uspešen prehod v družbo znanja sta se zadnje desetletje s strani vlad evropskih držav spodbujala dostop in vključevanje v visoko šolstvo, da bi se povečal delež prebivalcev z visokošolsko izobrazbo, ki bi zaradi staranja prebivalstva omogočali višjo produktivnost zaposlenih in s tem višjo gospodarsko rast. Globalna gospodarska kriza je pokazala, kako ranljiv in nepripravljen je visokošolski sektor na makroekonomske spremembe gospodarstva in družbe (Leonard, 2014). Po navedbah avtorja je potreben proaktiven in ne reaktiven pristop oziroma odziv na makroekonomska neravnovesja, da se v čim večji meri zmanjša škoda vključenih v visoko šolstvo (študente, akademsko osebe in druge zaposlene) (Leonard, 2014).

Podpiranje masovnosti visokošolskih sistemov kot odziv na rast gospodarstev znanja je ključen cilj evropske in nacionalnih visokošolskih politik tudi v razmerah krize (Eurydice, 2014, str. 15). V obdobju krize povpraševanje po visokem šolstvu pogosto naraste, saj se oportunitetni strošek izgubljenih dohodkov zniža, verjetnost brezposelnosti poviša, hkrati s tem pa posamezniki prepoznavajo ostale prednosti visokošolskega izobraževanja (Breneman, 2009, str. 272). Ljudje zaradi pomanjkanja delovnih mest ostajajo v šolah ali se vrnejo študirati, v kar jih sili povečana konkurenca med iskalci zaposlitve, da sprejmejo zaposlitev, ki je nižja od pridobljene kvalifikacije ali celo zunaj njihovih prvotno pridobljenih znanj in spretnosti, hkrati pa visokošolsko izobraževanje postaja nadomestilo za brezposelnost (Bahmani, 2011, str. 1–7; Varghese, 2010). Vpis na visokošolski študij omogoča pridobitev novih kompetenc in znanj, s čimer si posamezniki povečujejo svoje možnosti za zaposlitev (Estermann in Pruvot, 2011, str. 82). Ker ljudje ostajajo brez dela in dohodka, pa se njihova zmožnost plačevanja za izobraževanje zmanjšuje (Tilak, 2010, str. 4).

Vpis študentov je ne glede na trenutne gospodarske razmere odvisen od več dejavnikov, še posebej politik dostopnosti do visokega šolstva, sistema denarnih pomoči študentom, povpraševanja po visokošolskih poklicih na trgu dela in demografskih gibanj (Eurydice, 2011, str. 33). Po projekcijah se bo v evropskih državah do leta 2020 delež študentov v značilni starostni skupini znižal zaradi demografskega upada,¹⁴ kar bo v prihodnje prav tako prineslo določene spremembe vpisa. Po drugi strani so finančne spodbude s stra-

¹⁴ Projekcije demografskih sprememb v najbolj tipični starostni skupini mladih (18–34 let) za vključevanje v visokošolski študij kažejo na povprečen upad njihovega števila za 20 % do leta 2025 v državah srednje, vzhodne in južne Evrope; za več kot 30 % pa tudi v Bolgariji, Latviji, na Poljskem, v Romuniji in Sloveniji. Nasproten trend pa bo prisoten na Danskem, v Luksemburgu, na Nizozemskem, v Veliki Britaniji in na Norveškem (Eurydice, 2011, str. 34).

ni države eden izmed osnovnih instrumentov vplivanja na vpis, še posebej v državah s plačljivim visokim šolstvom. Zniževanje javnih sredstev za oblike denarnih študentskih pomoči (štipendije, posojila, subvencije, nepovratna sredstva ipd.) negativno vpliva na vpis, še posebej, kadar se hkrati znižuje finančna podpora s strani njihovih staršev¹⁵ (Varghese, 2010, str. 14–15).

V evropskem visokošolskem prostoru se ugotavlja, da se povečuje predvsem vpis na drugi in tretji bolonjski stopnji, saj želijo študenti čim dlje ostati v izobraževalnem procesu, če zanj ne plačujejo visokih prispevkov (Varghese, 2010, str. 16). Nastajajo pa tudi razlike pri izbiri študijskega področja, in sicer se vpis povečuje na bolj uporabnih študijskih področjih, ki omogočajo razvoj veščin in znanj, zaželenih s strani trga dela (Varghese, 2010, str. 16).

Brezposelnost diplomantov

V družbi znanja se povečano vključevanje v visoko šolstvo utemeljuje prav s potrebami po visoko izobraženih strokovnjakih na trgu dela, ki bodo lahko ohranili ali povečali produktivnost gospodarstva v času starajoče se družbe. Predpostavka je v skladu s temelji akumuliranja človeškega kapitala, kar vodi v večjo produktivnost in nižjo stopnjo brezposelnosti. Za te ideje se še posebej močno zavzema Evropska komisija, ki že od 90. let poudarja večjo skladnost med visokim šolstvom in trgom dela za polno zaposlovanje (Schomburg in Teichler, 2006, str. 3). Kljub temu pa se s skepso ugotavlja, da imajo trgi dela omejene zmožnosti zaposlovanja vse večjega števila diplomantov, še posebej v kriznem obdobju, ko stopnja brezposelnosti naraste. Podobno publikacija OECD *Education at a Glance* (2012) ugotavlja, da visoka stopnja izobraženosti države pravzaprav ne pomeni odpornosti na učinke gospodarske krize, čeprav na agregatni ravni za zaposlene z visokošolsko izobrazbo velja večja verjetnost zaposlenosti in nižja verjetnost dolgotrajne brezposelnosti od nižje izobraženih posameznikov (Nunez in Livanos, 2010, str. 484).

Kljub vsesplošni prepoznavnosti pomena visokega šolstva za gospodarski razvoj so naložbe v visokošolsko izobraževanje zgolj potreben, a ne zadosten pogoj za razvoj. Učinkovitost in uspešnost naložbe sta odvisni predvsem od zagotavljanja ustreznih povezav s potrebami trga dela ter civilne družbe držav (Nkata, 2008, str. 12). Stopnja brezposelnosti je tako eden izmed najboljših kazalnikov gospodarske uspešnosti države (Bahmani, 2011, str. 6), saj je

¹⁵ Varghese (2010, str. 15) meni, da so odzivi in odločitve staršev, da svoje otroke vključijo v visokošolski študij, lahko različne. Med drugim navaja naslednje možnosti: (a) zmanjšanje porabe vseh dobrin in storitev, vključno z izobraževanjem; (b) preišljena poraba denarja, s čimer ohranijo sredstva, namenjena za izobraževanje otrok, nedotaknjena; (c) vključevanje otrok v visokošolsko izobraževanje kot naložba za prihodnost; (d) vključevanje otrok v visokošolsko izobraževanje zaradi nizkega oportunitetnega stroška in visoke brezposelnosti in (e) vključevanje otrok v javne VŠZ namesto v zasebne VŠZ, kar še posebej velja za ZDA, kjer na zasebnih VŠZ zaračunavajo visoke šolnine, zmanjšana sposobnost plačevanja pa študentom omogoča zgolj vpis na javne VŠZ.

povezanost visokega šolstva s trgom dela neposredna, a se venomer spreminja. Večina držav članic EU se zaveda problema brezposelnosti mladih, ki je delno rezultat krize in delno posledica socio-demografskih sprememb (npr. staranja prebivalstva), zato so dodatni ukrepi usklajevanja učnih izidov s potrebami trga dela na evropski ravni zelo poudarjeni.

Po Thurowemu (1975) modelu konkurenčnega zaposlovanja (angl. *job-competition model*) naj bi se s povečanjem stopnje izobraženosti brezposelnost zniževala (Woolbers, 2000), saj naj bi visoko izobraženi posamezniki zasedali delovna mesta nižje izobraženih, kar označujemo za proces izrinjanja na trgu dela (angl. *crowding out*). A povečevanje stopnje brezposelnosti diplomantov v evropskem prostoru je bilo v razmahu še pred nastopom krize, saj se je s širitvijo visokega šolstva v razmeroma kratkem obdobju število visoko izobraženih neprimerljivo povečalo (Nunez in Livanos, 2010, str. 476). Postalo je tudi jasno, da nizka stopnja brezposelnosti diplomantov ne bo več tako samoumevna.

Evropska komisija je problem brezposelnosti diplomantov postavila med primarne cilje v svojih strategijah Evropa 2020 in Education and Training 2020. Otežen prehod mladih diplomantov na trg dela je najbolj očitna posledica krize, vendar se učinki visokošolske izobrazbe med članicami EU-27 razlikujejo tudi glede na prilagodljivost in stratifikacijo trga dela. Na Finskem, v Belgiji in Veliki Britaniji je prehod diplomantov na trg dela lažji, medtem ko je v državah južne Evrope (Grčija, Španija in Italija) bistveno težji (Nunez in Livanos, 2010, str. 484). Vse pogosteje se tudi omenja fenomen preizobraženosti (angl. *overeducation*), ki nastaja zaradi neuskkljenosti med ponudbo in povpraševanjem na trgu dela (Livanos, 2010, str. 474). V skladu z ugotovitvami avtorjev Buchel in Pollmann-Schult (2001) je preizobraženost v veliki meri odvisna od smeri in vrste kvalifikacije, v razmerah krize pa ne glede na smer in vrsto visokošolske izobrazbe to ni dovolj zadosten pogoj za zasedbo delovnega mesta.

Po drugi strani za delodajalce ni težavno najti ustreznega kadra, saj se na delovna mesta prijavljajo najboljši kandidati z izkušnjami in ustreznimi dokazili, težava je v tem, da si ne morejo privoščiti zaposlovanja (Bahmani, 2011, str. 8). Zaposleni v delovnem razmerju bodo najverjetneje tudi želeli ohraniti svojo trenutno zaposlitev, zato je verjetnost, da dajo odpoved, precej nizka. V raziskavi European University Association (Sursock in Smidt, 2010) se tudi omenja, da delodajalci ne zaupajo dovolj diplomantom na prvi bolonjski stopnji, saj naj ne bi pridobili dovolj znanj v triletnem obdobju, diplomanti pa se ne čutijo dovolj kompetentne za delo, kar podaljšuje njihov študij in posledično dviguje povprečno starost njihovega vstopa na trg dela.

Prilagoditve VŠZ na učinke gospodarske krize

Opisani učinki gospodarske krize na obseg javnega financiranja, povpraševanje po visokem izobraževanju in uspešnost diplomantov na trgu dela so VŠZ kot ponudnike visokošolskega izobraževanja postavili pred številne izzive.

ve. Številni izmed teh izzivov so bili prisotni že pred gospodarsko krizo, saj je že proces masifikacije visokega šolstva ob nesorazmernem povečavanju javnih sredstev ter vse manj samoumevni zaposljivosti diplomantov sili VŠZ v iskanje zasebnih virov, s tem pa tudi v preoblikovanje študijskih programov v smer večje neposredne uporabnosti za gospodarstvo in s tem večje zaposljivosti diplomantov, poleg tega pa tudi v oblikovanje dodatnih storitev za pridobivanje zasebnih sredstev ter v notranje organizacijske in upravljalne spremembe. Gospodarska kriza je te izzive močno zaostriala in pospešila procese prilagajanja in sprememb, ki so se začeli že pred njo.

Negotovost finančnih virov spodbuja VŠZ, da se prestrukturirajo in posegajo po bolj tržnem pristopu pridobivanja novih virov financiranja, izboljšujejo (notranje) upravljanje in povečujejo učinkovitost, izboljšujejo selekcijo ponujenih storitev ter težijo k povezovanju in sodelovanju z drugimi VŠZ in k večji transparentnosti izobraževalnih in raziskovalnih dejavnosti (Aleksić, 1999, str. 130). Racionalizacija sredstev vpliva tudi na kadrovanje v VŠZ. Zniževanje javnega financiranja brez sočasno zagotovljenih drugih dodatnih virov lahko povzroči negativne posledice na delovanje VŠZ, kar še posebej velja za zagotavljanje kakovostnega izobraževanja in raziskovanja (Eurydice, 2011, str. 36).

Tsiligiris (2012) ugotavlja, da dolgoročen učinek gospodarske krize odpira prostor za neoliberalni pristop upravljanja VŠZ, ki ni več naklonjen obsežnemu javnemu financiranju, temveč spodbuja pridobivanje zasebnih virov financiranja, v največji meri s strani študentov. Začenjajo se prepoznavati spremembe v smeri zaračunavanja višjih šolnin, potreb vzpostavitve novih in tesnejših povezav z gospodarstvom in povečanja prostovoljnih prispevkov za visoko šolstvo (donacij), kar nakazuje na vse večjo pomembnost pridobivanja finančnih virov najrazličnejših deležnikov, kar bi omogočilo bolj vzdržno in stabilnejše financiranje VŠZ (Estermann in Bennedot Pruvot, 2011, str. 79, 84). Po drugi strani obdobje krize ne omogoča povečevanja virov s strani realnega sektorja in s strani študentov ter njihovih staršev, ki zaradi zniževanja ali izgub dohodka niso več sposobni zagotoviti enakega obsega naložb kot v času konjunktura (Varghese, 2009, str. 23). Problem, ki nastaja, je nezmožnost pokrivanja stroškov študija za tiste posameznike, ki se soočajo z vse večjimi finančnimi omejitvami (Bahmani, 2011, str. 6).

Kot smo že pojasnili, lahko v času gospodarske krize pride do povečanega povpraševanja po visokošolskem izobraževanju, kar ob omejevanju javnih sredstev pomeni velik izziv za VŠZ. Na drugi strani pa tudi trg dela ne zagotavlja več zaposljivosti vseh diplomantov z visokošolsko izobrazbo, še posebej takoj po njihovem diplomiranju. Ker so dobre zaposlitvene možnosti v času krize za študente še toliko bolj pomembno merilo izbire študijskega področja in tudi VŠZ, na katerega se želijo vpisati, so VŠZ prisiljeni še bolj prilagajati svoje študijske programe potrebam trga dela, kar gre lahko na račun tradi-

cionalno pojmovane akademske svobode in vloge univerze v družbi ter na račun bolj teoretičnih oziroma manj v prakso usmerjenih sestavin študij programov.

Obdobje krize vpliva na dvig stopnje izobraženosti in povečanja števila let šolanja (Bahmani, 2011, str. 8), hkrati pa se povečuje število mednarodnih izmenjav študentov in zaposlenih. VŠZ to postavlja pred izziv internacionalizacije izobraževanja in omogočanja mednarodne mobilnosti študentov. Spodbude čezmejnega sodelovanja segajo že od ustanovitve prvega programa mobilnosti ERASMUS v letu 1984, ki se je nato nadaljeval v okvirih bolonjskega procesa. Nova faza programa (ERASMUS For All) se osredotoča na povečanje števila mednarodnih študentov zunaj evropskega visokošolskega prostora, vendar se število tujih študentov ne povečuje le zaradi programov spodbud, temveč zaradi slabšanja gospodarskih razmer in visoke brezposelnosti. Posebej pereč problem postaja beg možganov, saj se najboljši in najbolj nardarjeni študenti raje odločajo za študij na boljših in prestižnejših univerzah v tujini.

Z vidika obstojnosti in statičnosti VŠZ v smislu počasnega prilagajanja in spreminjanja se je med potrebami trga dela in znanji diplomantov naredil vse večji razkorak. V članicah EU-27 ima četrtnina prebivalcev visokošolsko izobrazbo, tehnološki razvoj pa je že spremenil pogoje dela, saj se zahtevajo nove oblike znanj in veščin, kar za diplomante pomeni zaposlovanje za krajši čas in povečano prilagajanje na prihodnje potrebe trga dela, vse to pa za evropske VŠZ predstavlja zelo velik izziv (Gvaramadze, 2011, str. 235). Dober primer reševanja problema učinkovitega vstopa diplomantov na trg dela predstavlja nemški model, ki ga uporabljajo tudi v Avstriji in na Nizozemskem (Panzaru, 2013, str. 73) in na podlagi sodelovanja med VŠZ in podjetji omogoča uspešno zaposlitev mladih po končanem pripravništvu.

Oliveira Martins, Boarini, Strauss in de la Maisonneuve (2007) poudarjajo, da VŠZ nimajo vedno pravih spodbud za doseganje odličnosti in prilagodljivosti, da bi se lahko prožno odzivali na spreminjajoče se potrebe trga dela. Poleg tega se je glede na gospodarsko krizo sposobnost držav članic EU, da povečajo naložbe za visoko šolstvo, bistveno omejila zaradi preobremenjenosti njihovih javnih proračunov (De Boer idr., 2012, str. 41), medtem ko je ekonomska negotovost še dodatno negativno vplivala na delovanje VŠZ (Eurydice, 2011, str. 59).

Proučevani učinki gospodarske krize na visoko šolstvo

Izmed štirih učinkov gospodarske krize na visoko šolstvo v tej monografiji preučujemo tri (na povpraševanje po izobraževanju, na brezposelnost diplomantov in na VŠZ), medtem ko smo učinke na financiranje visokega šolstva že podrobno preučili drugje (Lesjak, 2017).

Manjše možnosti zaposlitve v razmerah krize spodbujajo mlade k nadalje-

vanju študija in k vpisu v višje in visokošolsko izobraževanje (Santiago, 2010, str. 7), saj se s tem odlaša vstop na trg dela, kar še posebej velja za visokošolske sisteme brez šolnin ali z nizko šolnino in visokimi socialnimi transferji. Poleg tega pa na povpraševanje po visokošolskem izobraževanju vplivajo tudi drugi dejavniki, kot so demografska gibanja, sistem financiranja študija in obseg finančne pomoči študentom, prizadetost države in njenega trga dela z gospodarsko krizo. Podrobneje te dejavnike in njihov vpliv na povpraševanje po visokošolskem izobraževanju obravnavamo v tretjem poglavju monografije.

Gospodarska kriza je nedvomno vplivala na zaposlovanje diplomantov in tudi na strukturo povpraševanja delodajalcev po diplomantih. Čeprav se v sodobnem gospodarstvu povečuje predvsem potreba po visoko izobraženih posameznikih s posebnimi visokotehnološkim znanjem (European Commission, 2011b, str. 30), je gospodarska kriza kljub temu verjetno negativno vplivala tudi na zaposlovanje diplomantov, ki bi imeli ta posebna znanja. Spremembe pri zaposlovanju diplomantov v času gospodarske krize, tudi glede na globino te krize v posameznih državah, podrobneje preučujemo v četrtem poglavju monografije.

Poleg tega nas zanima tudi, kako gospodarska kriza ter njene posledice za trg dela in financiranje visokega šolstva vplivajo na same VŠZ, predvsem na spreminjanje števila akademskega osebja in način njihovega zaposlovanja ter na ponudbo študijskih programov. Odzive VŠZ na posledice gospodarske krize podrobneje preučujemo v petem poglavju monografije.

Mednarodne primerjave na podlagi dosegljivih statističnih podatkov pogosto ne omogočijo polnega razumevanja procesov in sprememb, ki so v ozadju različnih gibanja izbranih kazalnikov po državah. Da bi dobili globlji vpogled v spremembe, v šestem poglavju monografije predstavljamo še rezultate podrobnejše študije primera sprememb v visokem šolstvu v Sloveniji, ki zajema vse tri preučevane vidike, to je povpraševanja po visokem izobraževanju, povpraševanje po diplomantih na trgu dela in prilagoditve v delovanju VŠZ.

Pričujoče delo se torej osredotoča na proučevanje učinkov globalne gospodarske krize na nefinančne vidike visokega šolstva (glej sliko 5.1) v izbranih evropskih državah.¹⁶ Ker sta oblika in struktura visokega šolstva v posameznih državah različni, so tudi učinki gospodarske krize nanj drugačni in posebni (Eggins, 2009) ter z vidika proučevanja zanimivi. Zaradi te vpetosti visokega šolstva med različne silnice nas je predvsem zanimalo, *kako se v razmerah*

¹⁶ Za namen raziskovanja smo v analizo vključili 27 držav članic Evropske Unije in tri članice EFTA (članice Evropskega združenja za prosto trgovino), kar je skupaj 30 evropskih držav. V analizo nismo vključili zadnje pridružene članice Hrvaške, ki se je Evropski Uniji pridružila šele 1. julija 2013, saj je glavnina raziskovanja potekala pred tem obdobjem.

globalne gospodarske krize spreminjata ponudba in povpraševanje po študiju, število študentov in diplomantov ter njihova brezposelnost v evropskih državah glede na različne razmere v njihovih gospodarstvih, ter kako se tem spremembam prilagajajo VŠZ.

Zato smo se v pričujočem delu posvetili:

1. vlogi in pomenu visokega šolstva ter učinkom gospodarske krize nanj,
2. lastnostim evropskih nacionalnih gospodarstev in stanjem makroekonomskih razmer pred in v času gospodarske krize,
3. spremembam v povpraševanju po visokega šolstva in številu študentov,
4. spremembam v številu diplomantov in njihovi brezposelnosti,
5. odzivom samih VŠZ na gospodarsko krizo ter
6. značilnostim in trendom slovenskega visokega šolstva z vidika vpisnih mest, števila študentov, diplomantov in njihove zaposljivosti v razmerah gospodarske krize.

Visoko šolstvo je v 21. stoletju soočeno z izzivi ekonomske, politične in družbene narave na globalni ravni, ki močno vplivajo na njegovo preoblikovanje. Problematika zagotovitve zadostnega, stabilnega in učinkovitega financiranja visokega šolstva se ni pojavila z gospodarsko krizo, temveč že z množičnostjo visokega šolstva in rastjo visokošolskih sistemov (David, 2011, str. 147). V zadnjem obdobju se je temu področju namenjalo veliko pozornosti (Tandberg, 2009, 2010; Woodhall, 2007), pri čemer je globalna gospodarska kriza le še dodatno aktualizirala vprašanja o zadostnosti javnih sredstev za visokom šolstvo in učinkovitosti njihove porabe. Žal pa so se raziskave premalo posvečale nefinančnim učinkom zadnje gospodarske krize, t. j. učinkom krize na povpraševanje po visokem šolstvu in ponudbo visokega šolstva trgu dela, na razmere na visokošolskem trgu dela in nenazadnje na same VŠZ in njihove zaposlene. Zato smo prav ta področja izbrali za temo raziskave, katere rezultate predstavljamo v pričujoči monografiji.

Literatura

- Aleksić, J. (1999). Pet načinov do izboljšanja financiranja univerze. *Teorija in praksa*, 36(1), 129–141.
- Altbach, P. G. (2013). *The international imperative in higher education: Global perspectives on higher education*. Rotterdam: Sense Publishers.
- Bahmani, S. (2011). The demand and supply of higher education impacting unemployment. V R. M. Teixeira (ur.), *Higher education in a state of crisis* (str. 1–22). New York, NY: Nova Science.
- Barle, A. (2010). Značilnosti sodobne družbe. V N. Trunk Širca (ur.), *Model učinkovitega managementa visokošolskega zavoda* (str. 11–22). Koper: Fakulteta za management Koper.

- Barnett, R. (1997). *The idea of higher education*. Buntingham: The society for Research into Higher Education and Open University Press.
- Biesta, G. J. J. (2011). *Learning democracy in school and society*. Rotterdam: Sense Publishers.
- Bleiklie, I., in Kogan, M. (2006). Comparison and theories. V M. Kogan, M. Bauer, I. Bleiklie in M. Henkel (ur.), *Transforming higher education: A comparative study* (2. izdaja, str. 3–22). London: Jessica Kingsley.
- Bolonjski proces 2020: evropski visokošolski prostor v novem desetletju. (2009). Pridobljeno s http://www.ehea.info/Uploads/LEUVEN/2009_Leuven_Louvain-la-Neuve_komunike_SI.pdf
- Breneman, D. W. (2009). Recessions past and present: Higher education struggles with state cuts, rising tuitions and a climate of uncertainty. V W. H. Trombley in T. Sallo (ur.), *American higher education: Journalistic and policy perspectives from national crosstalk* (str. 271–273). San Jose, CA: National Center for Public Policy and Higher Education.
- Buchel, F., in M. Pollmann-Schult (2001). *Overeducation and skill endowments: The role of school achievement and vocational training quality* (IZA Policy Paper 337). Bonn: Institute for the Study of Labor.
- Conrad, D. (2007). *Education and economic growth: Is there a link?* (MPRA Paper 18176). München: Munich Personal RePEc Archive.
- David, M. E. (2011). Overview of researching global higher education: Challenge, change or crisis? *Contemporary Social Science*, 6(2), 147–163.
- De Boer, H., Jongbloed, B., Benneworth, P., Westerheijden, D., in File, J. (2012, 30. januar). *Engaging in the modernisation agenda for European higher education*. Predstavljeno na konferenci MODERN, Bruselj.
- De Zilwa, D. (2010). *Academic units in a complex, changing world: Adaptation and resistance*. Dordrecht: Springer.
- Eggs, H. (2009). The global impact of the financial crisis: Main trends in developed and developing countries. Pridobljeno s <https://community.oecd.org/docs/DOC-3429>
- Eggs, H., in West, P. (2010). The global impact of the financial crisis: Main trends in developed and developing countries. *Higher Education Management and Policy*, 22(3), 1–16.
- Estermann, T., in Bennetot Pruvot, E. (2011). *Financially sustainable universities 2: European universities diversifying income streams*. Bruselj: European University Association.
- European Commission. (2010a). *Efficiency and effectiveness of public expenditure on tertiary education in the EU* (European Economy: Occasional Papers 70). Bruselj: European Commission.
- European Commission. (2010b). *Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth* (COM(2010) 2020 final). Bruselj: European Commission.
- European Commission. (2011a). *Supporting growth and jobs: An agenda for the modernisation of Europe's higher education systems* (COM(2011) 567 final). Bruselj: European Commission.

- European Commission. (2011b). *Supporting growth and jobs: An agenda for the modernisation of Europe's higher education systems* (SEC(2011) 1063 final). Bruselj: European Commission.
- European Commission. (2011c). *Concluding the first European semester of economic policy coordination: Guidance for national policies in 2011–2012* (COM(2011) 400 final). Bruselj: European Commission.
- European Commission. (2012). *Action for stability, growth and jobs* (COM(2012) 299 final). Bruselj: European Commission.
- European Students Union. (2013). *Compendium on financing of higher education* (Final report of The Financing the Students' Future project). Bruselj: EACEA.
- European University Association. (2013). *EUA's public funding observatory (Spring 2013)*. Pridobljeno s <https://eua.eu/downloads/publications/eua%20public%20of%20funding%20observatory%202013.pdf>
- Eurydice. (2008). *Higher education governance in Europe: Policies, structures, funding and academic staff*. Brussels: Eurydice.
- Eurydice. (2011). *Modernisation of higher education in Europe: Funding and the social dimension*. Brussels: Education, Audiovisual and Culture Executive Agency.
- Eurydice. (2013). *Funding of education in Europe 2000–2012: The impact of the economic crisis; Eurydice report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Eurydice. (2014). *Modernisation of higher education in Europe: Access, retention and employability 2014*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Evropska Komisija. (2005). *Skupna prizadevanja za gospodarsko rast in nova delovna mesta: nov začetek za Lizbonsko strategijo* (KOM(2005) 24 končno). Bruselj: Evropska komisija.
- Evropska komisija. (2006). *Uresničevanje agende za posodobitev univerz: izobraževanje, raziskave in inovacije* (COM(2006) 208 končno). Bruselj: Evropska komisija.
- Gvaramadze, I. (2011) Matching higher education and labor markets in the European higher education area. V R. M. Teixeira (ur.), *Higher education in a state of crisis* (str. 235–249). New York, NY: Nova Science.
- Herbst, M. (2007). *Financing public universities: The case of performance funding*. Dordrecht: Springer.
- Hoareau, C. (2010). *Financing EU student mobility: A proposed credit union scheme for Europe* (Research & Occasional Paper Series: CSHE 17.10). Berkeley, CA: Center for Studies in Higher Education.
- Johnstone, B. D. (2004) The economics and politics of cost sharing in higher education. *Economics of Education Review*, 23(200), 403–410.
- Leonard, W. P. (2014). Higher education's flawed recession response. *International Journal of Educational Management*, 28(2), 257–264.
- Lesjak, D. (ur.) (2017). *Effects of economic crisis on higher education funding*. Celje: ToKnowPress.

- Lesjak, D., in Skrbinjek, V. (2013, 29.–31.maj). *Private higher education in Slovenia*. Predstavljeno na International Conference on Technology Innovation and Industrial Management, Phuket.
- Livanos, I. (2010). The relationship between higher education and labour market in Greece: The weakest link? *Higher education*, 60(5), 473–489.
- Mok, K. H., Lawler, J., in Hinsz, S. B. (2009). Economic shocks in education: Analysis of the 1997 Asian financial crisis and lessons for today. *Global Social Policy*, 9(1), 145–173.
- Nkata, J. (2008). *Investigating some complex link between EH and poverty reduction in poverty reduction*. Pridobljeno s http://www.aau.org/aau_fr/sites/default/files/investigating1.pdf
- Nunez, I., in Livanos, I. (2010). Higher education and unemployment in Europe: An analysis of the academic subject and national effects. *Higher Education*, 59(4), 475–487.
- OECD. (2012). *Education at a glance 2012*. Pariz: OECD Publishing.
- OECD. (2013). *Education at a glance 2013*. Pariz: OECD Publishing.
- Oliveira Martins, J., Boarini, R., Strauss, H., in de la Maisonneuve, C. (2007). *The policy determinants of investment in tertiary education* (OECD Economics Department Working Papers No. 576). Pariz: OECD.
- Olsen, J. P., in Maassen, P. (2007). European debates on the knowledge institution: The modernization of the university at the European level. V J. P. Olsen in P. Maassen (ur.), *University dynamics and European integration* (str. 3–22). Dordrecht: Springer.
- Olszen, M., Codd, J., in O'Neill, A.-M. (2004). *Education policy: Globalization, citizenship and democracy*. London: Sage.
- Olszen, M., in Peters, M. A. (2005) Neoliberalism, higher education and the knowledge economy: From the free market to knowledge capitalism. *Journal of Education Policy*, 20(3), 313–345.
- Panzaru, C. (2013). The determinants of youth unemployment: A times series cross-sectional data analysis. *Social Work Review*, 2013(1), 71–80.
- Salmi, J. (2009). Scenarios for financial sustainability of tertiary education. V *Higher education to 2030: Globalisation* (str. 285–322). Pariz: OECD.
- Salmi, J., in Hauptman, A. M. (2006). *Innovations in tertiary education funding: A comparative evaluation of allocation mechanisms* (Education Working Paper Series 4). Washington, DC: World Bank.
- Santiago, P. (2010, 29 januar). *Reforming tertiary education funding: Challenges and responses in Europe (and beyond)*. Predstavljeno na MODERN Conference, London.
- Sanyal, B. C., in Martin, M. (2006). *Financing higher education: International perspectives*. Pridobljeno s http://upcommons.upc.edu/revistes/bitstream/2099/5942/7/2006-01_eng_sanyal_martin.pdf
- Schomburg, H., in Teichler, U. (2006). *Higher education and graduate employment in Europe: Results from graduates surveys from twelve countries* (Higher Education Dynamics 15). Dordrecht: Springer.

- Sursock, A., in Smidt, H. (2010). *Trends 2010: A decade of change in European higher education*. Bruselj: European University Association.
- Tandberg, D. A. (2009). Interest groups and governmental institutions. *Educational Policy*, 24(5), 735–778.
- Tandberg, D. A. (2010). Politics, interest groups and state funding of public higher education. *Research Higher Education*, 51(5), 416–450.
- Teixeira, P. N. (2009). Mass higher education and private institutions. V *Higher education to 2030: Globalisation* (str. 231–258). Pariz: OECD.
- The World Bank. (2002). *Constructing knowledge societies: New challenges for tertiary education*. Washington, DC: The International Bank for Reconstruction and Development in The World Bank
- Thurow, L. C. (1975). *Generating inequality: Mechanisms of distribution in the U.S. economy*. New York, NY: Basic Books.
- Tilak, J. G. (2010, 7–8 junij). *The global financial crisis and the financing of education in Asia: National and international trends and strategies*. Predstavljeno na IWGE Meeting 2010, New Delhi.
- Tsiligiris, V. (2012, 18. marec). The impact of the economic crisis on higher education. Pridobljeno s <http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20120314055536933>
- Valimaa, J. (2009). The relevance of higher education to knowledge society and knowledge-driven economy: Education, research and innovation. V B. M. Kehm, J. Huisman, in B. Stensaker (ur.), *The European higher education area: Perspectives on a moving target* (str. 23–42). Rotterdam: Sense Publications.
- Varghese, N. V. (2009). *Globalization, economic crisis and national strategies for higher education development*. Pariz: International Institute for Educational Planning.
- Varghese, N. V. (2010). *Running to stand still: Higher education in a period of global economic crisis*. Pariz: International Institute for Educational Planning.
- Vincent-Lancrin, S. (2009). Finance and provision in higher education: A shift from public to private? V *Higher education to 2030: Globalisation* (str. 259–284). Pariz: OECD.
- White, F. C., in Musser, W. N. (1978). Business cycles and state governmental finances: Implications for higher education. *Higher Education*, 7(2), 177–192.
- Woodhall, M. (2007). *Funding higher education: The contribution of economic thinking to debate and policy development* (Education Working Paper Series 8). Washington, DC: The World Bank.
- Woolbers, M. H. (2000) The effects of level of education and mobility bet on employment and unemployment in the Netherlands. *European Sociological Review*, 16(2), 185–200.
- Zgaga, P. (2004). *Bolonjski proces: oblikovanje skupnega evropskega visokošolskega prostora*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Zumeta, W., in Kinne, A. (2011). The recession is not over for higher education. V *The NEA 2011 almanac of higher education* (str. 29–42). Washington, DC: National Education Association.